

Wstęp do Językoznawstwa

Prof. Nicole Nau
UAM, IJ, Językoznawstwo Komputerowe

Dziewiąte zajęcie

01.02.2015

Afiksy

- prefiks (przedrostek)
- sufix (przyrostek)
- interfiks
- infiks: wewnątrz rdzenia
- transfiks (lub konfiks): afiks ma 2 (+) części,
np. niemiecki:
ge-mach-t 'zrobiony', gdzie *mach-* to rdzeń, a *ge-t* to transfiks ze znaczeniem 'imiesłów cz. przeszł.'

Inne techniki budowy form wyrazowych

- reduplikacja
- złożenia
- zmiana akcentu, np. angielski *record*, *permit* (czasownik/rzeczownik)
- alternacja samogłoskowa (ablaut), np. angielski *woman* – *women*
- alternacja spółgłoskowa, np. angielski *believe* / *belief*
- zmiana tonu w językach tonalnych

zob. przykłady na <http://pl.languagesindanger.eu/book-of-knowledge/language-structures/#ch3s22>

Kategorie gramatyczne

Źródło cytatów:

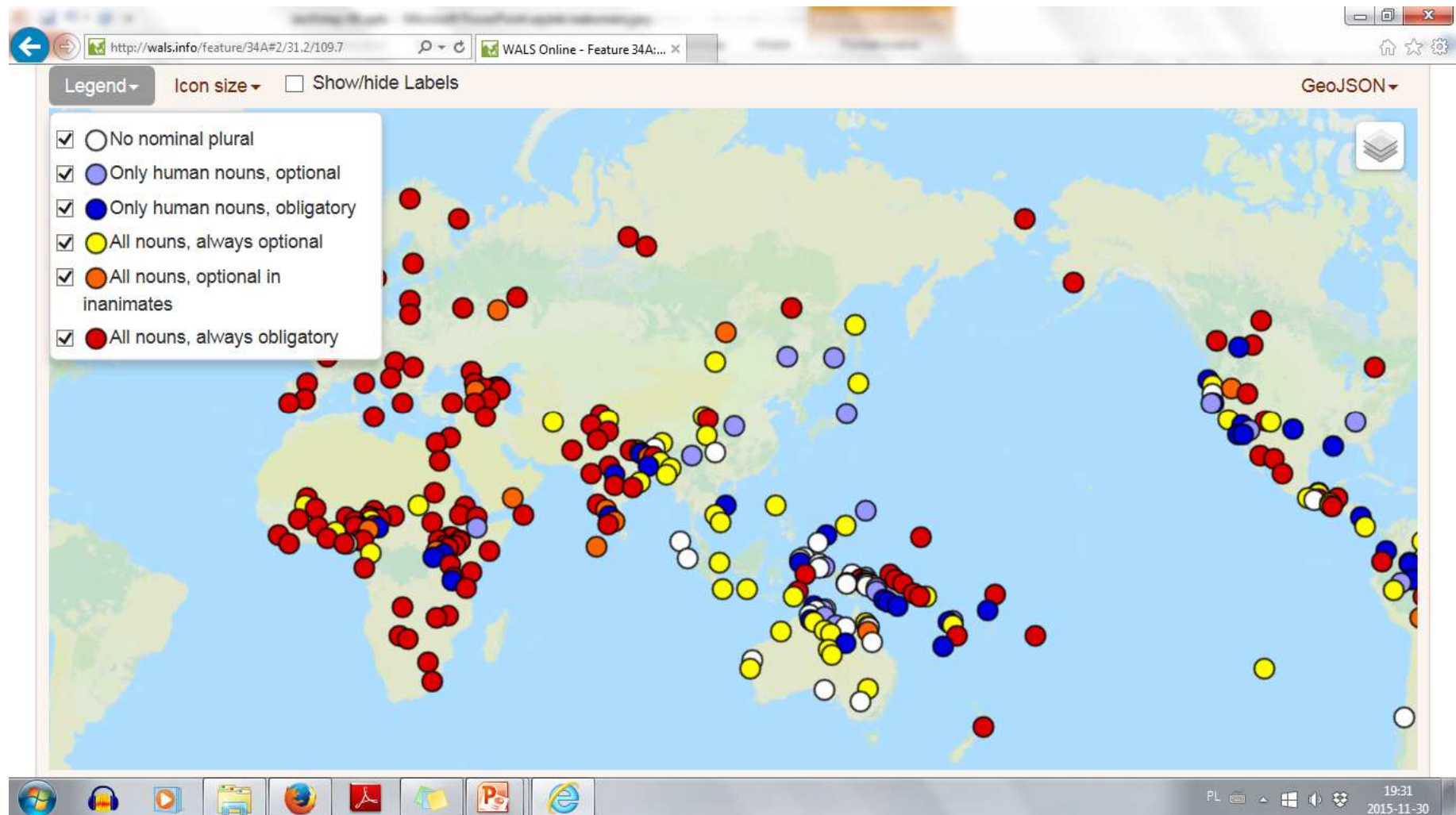
- Grzegorzczkowska, Renata. 2001. Kategorie gramatyczne. W: *Współczesny język polski*. Pod redakcją Jerzego Bartmińskiego. Lublin, str. 453-467.

Kategorie gramatyczne: definicje

"Kategorie gramatyczne to [...] pewne pojęcia, a ściślej **przeciwstawienia pojęciowe**, które **w danym języku** wyrażane są w sposób **regularny** (tzn. za pomocą określonych form gramatycznych) oraz **konieczny** (tzn. mówiący zobowiązani są do przekazania określony wartości danej kategorii)." (s. 455)

Liczba mnoga w językach świata

<http://wals.info/feature/34A#2/31.2/109.7>

Kategorie morfologiczne

- **kategorie fleksyjne:** kategoria stanowi podstawę tworzenia form gramatycznych leksemu
np. liczba przy rzeczowniku, rodzaj przy przymiotniku
- **kategorie klasyfikujące:** leksem nie odmienia się przez daną kategorię, kategoria charakteryzuje leksemy pewnej klasy jako całości
np. rodzaj przy rzeczowniku

Kategorie gramatyczne: funkcje

- **funkcja semantyczna:** kategorie odsyłają do pewnych zjawisk w zewnętrznej rzeczywistości
np. czas
- **funkcja syntaktyczna:** kategorie sygnalizują jedynie pewne relacje składniowe
np. rodzaj przy przymiotniku

Liczba (*number*)

- Rzeczownik: kategoria semantyczna + fleksyjna
- Inne: kategoria syntaktyczna (i fleksyjna)

Pluralia tantum, singularia tantum

Rodzaj (*gender*)

- Rzeczownik: kategoria **klasyfikująca, selektywna**
inne części mowy: kategoria fleksyjna
- funkcja syntaktyczna
- "Wartość rodzajowa rzeczowników przejawia się w ich wymaganiach gramatycznych względem określających je wyrazów" (s. 456)

Definicja węższa:

“Idea” rodzaju gramatycznego polega na grupowaniu rzeczowników w różne klasy, co odzwierciedla **związek zgody** pomiędzy formą danego rzeczownika oraz innych wyrazów **w ramach tej samej frazy lub zdania.**

(Nau na <http://pl.languagesindanger.eu/book-of-knowledge/language-structures/#ch3s32>)

- **Ten** dobr-**y** **artykuł** został wydan-**y** już dawno.
- **Ta** dobr-**a** **książka** został-**a** wydan-**a** już dawno.
- **To** dobr-**e** **czasopismo** został-**o** wydan-**e** już dawno.

Ile rodzajów w języku polskim?

	chłopak	słoń	dom	wieża	drzewo
mia.l.p. ... jest...	ten wysoki	ten wysoki	ten wysoki	ta wysoka	to wysokie
bie.l.p. widzę...	tego wysokiego	tego wysokiego	ten wysoki	tę wysoką	to wysokie
mia.l.m. ... są...	ci wysocy	te wysokie	te wysokie	te wysokie	te wysokie

Czy kategoria rodzaju zawsze zawiera opozycję męski / żeński?

Value	Representation
☐ No gender system	145
☒ Sex-based gender system	84
☐ Non-sex-based gender system	28
Total:	257

<http://wals.info/chapter/31>

Przykład (następne slajdy): język teop, z rodziny języków austronezyjskich, z grupy oceanicznej. Używany w Bougainville, w Papui Nowej Gwinei). Szacowana liczba użytkowników: 5 do 10 tysięcy.

Rodzaj w języku teop: przykłady

Źródło: Ulrike Mosel. 2007. Teop sketch grammar

Table 1: Examples of the three noun classes

	e-class		a-class		o-class	
1	e Kakato	male name				
	e Sovavi	female name				
2	e tetee	(my) dad	a otei	the man		
	e tama-naa	my father	a moon	the woman		
	e sina-naa	my mother	a beikoo	the child		
	e beera	the chief				
3	e guu	pig	a iana	the fish	o demdem	the snail
					o kurita	the octopus
6			a overe	the coconut	o overe	the coconut-palm
					o paka	the leaf
5			a kepaa	the clay pot	o hoi	the basket
6			a kasuana	the beach	o kasuana	the sand
					o suraa	the fire
7	e ta	the piece of				

Table 2: The relation between the noun classes and semantic types

	e-class	a-class	o-class
1	proper names of persons		
2	people who have a particular social status	human beings other than those of the e-class	
3	pets	all vertebrates; invertebrates with legs	invertebrates without legs
6		fruits food	plants parts of plants other than fruit
5		utensils other than those of the o-class	things made from plant materials
6		landmarks	amorphous masses, fire, light

Przypadek (*case*)

- Kategoria fleksyjna, funkcja syntaktyczna, czasem funkcja semantyczna
- "sygnalizuje przy rzeczowniku przede wszystkim podrzędność względem czasownika [...], przy pozostałych zaś częściach mowy zależność od rzeczownika" (s. 458) [naprawdę?]
- *synkretyzm*

Kategorie fleksyjne i klasy leksemów (części mowy) (1) leksemy nominalne

	<i>dom, domu,...</i>	<i>piękny, piękna,...</i>	<i>dwa, dwie ...</i>	<i>pięc, pięciu..</i>
przypadek	+	+	+	+
liczba	+	+	-	-
rodzaj	-	+	+	-
osoba	-	-	-	-
	DOM	PIĘKNY	DWA	PIĘĆ

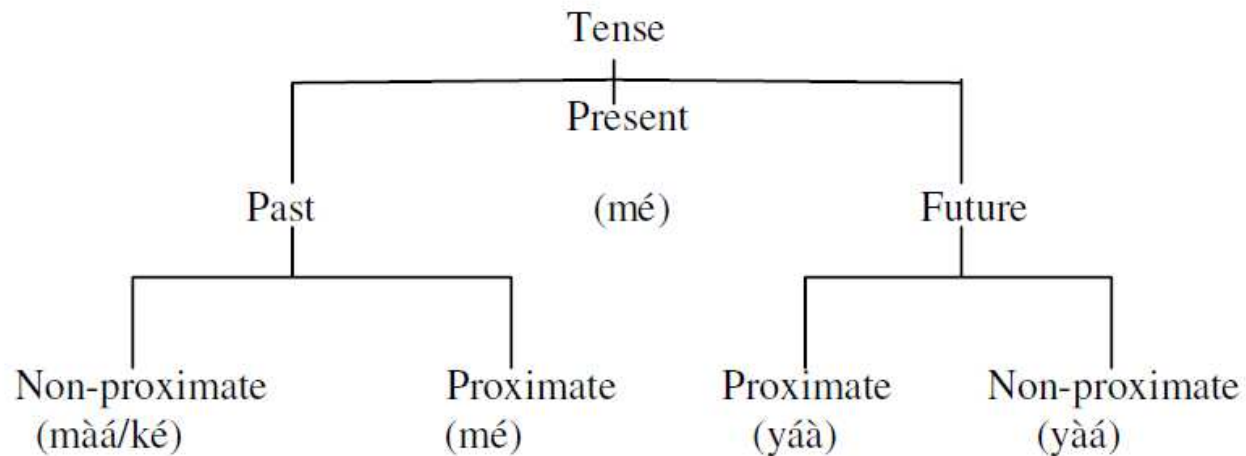
Czas (*tense*)

- Kategoria fleksyjna, funkcja semantyczna
- "usytuowanie zdarzenia, o którym mowa, w czasie w stosunku do momentu aktu mowy" (równoczesność / uprzedniość / następczość) (s. 459)
- *nienacechowany*

Czas w języku ibibio (Willie & Udoinyang 2012)

Yagua: <http://wals.info/chapter/66>

Figure 3. Tense system in Ibibio according to Essien (1990)

á-mà kót íngwèt
3SG-PST read book
'He read a book.'

10a. é- yà- é- dí
2plS⁷ Fut 2plS come
They will come (but we don't know when)

b. é- yá- è- dí
2plS Fut 2plS come
They will come (shortly)

Aspekt (*aspect*)

- Kategoria klasyfikująca, funkcja semantyczna
- Informuje "czy czynność zostaje ujęta całościowo wraz z jej zakończeniem, czy też ujęta jest w przebiegu" (s. 463)
- "jest jednocześnie kategorią słowotwórczą" (nowe ujęcie)
- flekcja lub słowotworstwo? (s. 464)

Tryb (*mood*)

- Kategoria fleksyjna, funkcja semantyczna
- "Istotą tej kategorii jest przekazywanie informacji o ustosunkowaniu nadawcy wypowiedzi do zdarzenia, o którym mówi." (modalność)
- Modalność **epistemiczna**: nadawca uznaje zdarzenie za rzeczywiste / możliwe ...
- Modalność **deontyczna**: nadawca uznaje zdarzenie za pożądane / zalecane ...

Ewidencjalność (dodatek)

- "tryb imperceptywny", "tryb nieświadka"
- wskazaniu na źródło informacji, np. że mówiący to zna z relacji innych osób
- Polski: *Jutro **ma padać***.
- Łotewski:
*Rīt būs / būš-**ot** sniegs.*
'Jutro będę / ma być śnieg'
*Viņš daudz strādā / strādāj-**ot**.*
'On dużo pracuje / podobne dużo pracuje'

Osoba (*person*)

- Kategoria fleksyjna, funkcja syntaktyczna (?)
- "aktualizuje wypowiedź przez odniesienie opisywanego stanu rzeczy do uczestników dialogu" nadawca / odbiorca / inny (s. 461)
- (dodatek:) formy *inkluzywne* / *ekskluzywne*

Kategorie fleksyjne i klasy leksemów (części mowy) (2) formy czasowników

	<i>kocham, kochasz, kocha...</i>	<i>kochałam, kochałeś ...</i>	<i>kochany, kochana... kochający ...</i>
przypadek	-	-	+
liczba	+	+	+
rodzaj	-	+	+
osoba	+	+	-
	KOCHAĆ	KOCHAĆ	KOCHAĆ

Źródła

Willie U. Willie, Mfon E. Udoinyang: *The Missing Component in Ibibio Linguistic Time*. Selected Proceedings of the 42nd Annual Conference on African Linguistics, ed. Michael R. Marlo et al., 240-256. Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project. (2012)

WALS = Dryer, Matthew & Haspelmath, Martin, eds. 2013. *The World Atlas of Language Structures Online*. Munich: Max Planck Digital Library. Available online at <http://wals.info>.